

*„Viadalhelyeken
véresen,
sebesen,
halva
sokan
feküsznek...”*

Gallina Zsolt – Gulyás Gyöngyi

A feltárások egy török kori temetőt is érintettek Fonyód-Fehérbézsényen. A temetőtől északra egy palánkvár mintegy 150 méteres hosszúságú nyugati fala húzódik egy erdőben, ami a fonyódi vártól dél-délkeletre mintegy 1,5-2 km-re volt. A területet az 1550–1570-es években Palonai Magyar Bálint (15?? – 1573) védte és uralta. Központja Fonyód volt, amelyet fiókvárok vettek körül. Magyar Bálint felesége, Lengyel Brigitta 1570–1571-es leveleiben arról panaszkodott, hogy a törökök castellumot, azaz várat emeltek Fonyód ellenében Bézsényen, amely valószínűleg azonos a lelőhely melletti építménnyel. Palonai Magyar Bálint vagyontalan nemesként Pécssett szolgált, majd Szigetváron állt Nádasdy Tamás horvát-szlavón bán szolgálatába. Később Nádasdy csapatainak parancsnoka, a mezei hadak hadnagya lett. Felesége, Tóti Lengyel Brigitta révén lett a szigligeti vár kapitánya, majd felépítette Fonyód várát. A 60x60 m-es, árkokkal, sározzott palánkokkal körbevett várból mára semmi sem maradt.

A fonyódi vár 1575-ben – halála után két évvel – esett el. A törökök miután bevették a palánkot, a lakóit kardéltre hányták, és tetemeikkel együtt felgyújtották azt. A pusztítás oly nagymértékű volt, hogy egészen a 18–19. század fordulójáig lakatlan volt e vidék. A palánk-vár feltárására az 1990-es években került sor.

Tömegsír a lelőhelyről

Nyolcszögletű fejű, borostyánból faragott, valószínűleg amulettként hordott gyűrűk

„Viadalhelyeken véresen, sebesen, halva sokan fekszenek. . .”

60

A következő nagy török hadjárat (1551–1552) során Temesvár, Csanád, Szolnok és más erődtítmények elfoglalásával kelet felé biztosították a megszerzett területeket, miközben a nógrádi várakat is elfoglalták. A két sereg Eger alatt egyesült, a vár azonban ellenállt a török támadásnak.

1566-ban közel 80.000 főnyi császári és királyi sereg várta Győr alatt a Bécs ellen induló I. Szulejmánt. A törökök elsőprő győzelmet arattak, a birodalmi hadsereg így Szigetvár és Gyula elestét sem tudta megakadályozni. A dunántúli és tiszántúli hadműveletek során újabb jelentős területeket foglalt el a török. A foglalást pedig a teljes török berendezkedés követte.

A várháborúk kora végül 1568-ban, a drinápolyi békével zárult le, azonban a béke ellenére a belső portyák, helyi csetepaték tovább pusztították az országot. A Balatontól délre már csak Fonyód vára állott...

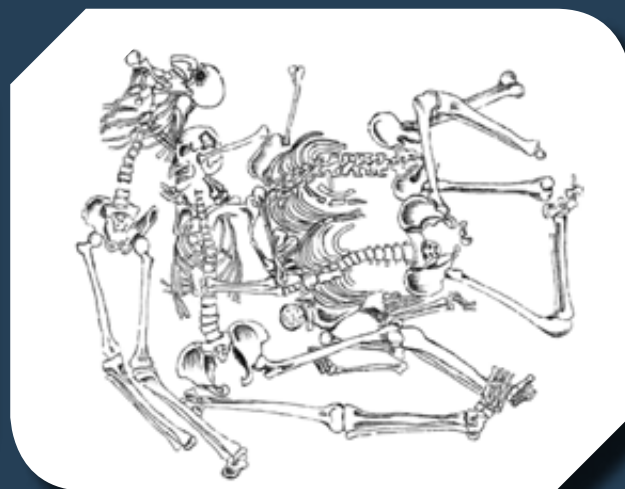
„Az orrszedés divattá nem igen lett, jobbára csak a tizenhatodik század közepéig űzték. Akkor azután az erőre kapott vitézi élet teljesen kiszorította s helyébe a fejevélt tevé általános szokássá, azt tartván, hogy a vitézhöz jobban illik a legyőzött s elesett félnek fejét győzelmi jelül magával vinnie, mint az orr levágásával vesződnie... Halott valamelyik fővitéznek a feje kópjára szúrva dísz volt a végháznak. S, hogy az illetén fejek hamarosan el ne rohadjanak arról is gondoskodtak. A törökök és a tatárok ugyan is a levágott fejeket megnyúzták és szalmával kitömték... Pálffy Tamás levelében írja, hogy a levágott fejeknek a bemutatása nem csak a konstantinápolyi, de a bécsi udvarnál is divott. Aki levágott török fejet vitt Bécsbe, nemességet kapott.” (Takáts

Sándor: *Rajzok a török világból.* Budapest 1915)

vlah, iflak stb.) lehetett. Az eltemetettek iszlámhoz való kötődését két borostyángyűrű is jelezte. Az elhunytak a megelőző korokban itt élt emberektől jelentősen különböztek magas termetükkel, nagy méretű, rövid, széles és egyúttal kerek agykoponyájukkal, továbbá erősen kiugró orrukkal. A sírsoroktól északra, pár száz méterre azonban három tömegsír és két tucatnyi rendellenes helyzetű magányos vagy páros temetkezés is előkerült. A szokatlanul épen megmaradt csontvázakat Bernert Zsolt és Évinger Sándor antropológus (Magyar Természettudományi Múzeum, Embertani Tár) vizsgálta meg. Az elemzés nagyon érdekes eredményeket hozott. Elsőként a férfi halottaknak a nőkhöz képest példátlanul magas arányát kell megemlíteni. A legtöbb történeti kori népességnél az eltemetett férfiak és nők száma megközelítőleg egyenlő. Általában rendkívüli okok kereshetők a nemi megoszlás ilyen jelentős egyenetlenségének hátterében (pl. szerzetesek vagy katonák nagyarányú jelenléte).

Tömegsír a lelőhelyről

A tömegsírről készült rajz

A török hódoltság határvidékének kegyetlen harcaiba enged bepillantást egy Észak-Somogyban feltárt temető embercsontantanyaga is. A fonyód-fehérbézsényi sírmező az M7-es autópálya építéséhez kapcsolódóan, 2003–2004-ben Galli-*Na Zsolt és Somogyi Krisztina* vezetésével került feltárára.

A lelőhelyen több mint 350 szabályosan, többnyire szegelt korporsóban, illetve lepelbe csavarva, nyújtott helyzetben eltemetett holttest került napvilágra egy templom nélküli, de árkokkal körbevett és parcellákra osztott temetőben. A 16–17. századi népesség – a régészeti mellékletek alapján – az egykori Török Birodalom határvidékére telepített balkáni eredetű közösség (bosnyák, rác,

A csontok részletes vizsgálata a férfiak és nagyobb fiúgyerekek esetében nagyszámú traumás sérülésről árulkodott. Gyakoriak voltak az alsó végtag erős csontjait érintő törések, ami más történeti népességek vizsgálatakor csak nagyon ritkán figyelhető meg. A sérülések többsége pedig éles tárgyaktól származott.

Az eltemetés módja is megdöbbentő volt e tömegsírokban. A férfiak közül több tucatot ugyanis fej nélkül földeltek el, és számos esetben a lefejezés éles vágásfelszíne(i) is jól ki-
vehető voltak.

Kettős sír a lelőhelyről

Az erőszakos halál tehát sok esetben egyértelműen rekonstruálható pl. a jobb kéz egy vágással való amputációja formájában, amit nem kísért gyógyulás, de gyakran a koponyán találtak nem gyógyult vágások vagy ütések nyomait. A lefejezés gyakran rosszul sikerült és az állkapocs, az arckoponya területét érintette, ami arra utal, hogy a lefejezés harctéri körülmények között történhetett. Ugyanakkor volt olyan elhunyt is, akinek a csigolyái között puskagolyó volt, de a lövés csontsérülés nélkül akadt el a lágyszövetekben.

A magányos vagy páros sírokban eltemetett, lefejezett halottak temetési rítusa is érdekes. A temető sírjai között elszórtan fekvő fej nélküli halottak a többi halotthoz hasonlóan háton fekvé nyújtott végtagokkal (már amennyi megmaradt a végtagok közül) feküdtek, azaz a közösség többi tagjához hasonló végtisztességet kaptak. A temető szélén kiásott tömegsírokba azonban a halottakat egymásra dobálták. Ezek mind férfiak voltak, köztük több egyén csontjain a lefejezés vágáslapján kívül további vágásnyomokat is találtunk. A koponyák hiányában a gödrök halottainak eredete bizonytalan, de a temetők alacsonyabb volt, mint a temető többi sírjába temetetteké.

A 16–17. században jelentős hadászati átalakulás zajlott Európában. A feudális hadseregvezetést az állandó zsoldos kötelékek váltották fel. A törökökkel vívott harcok során a magyarországi katonai rendszer is átalakult, de nem az európai utat követte, hanem alkalmazkodott az oszmánok harcmódorához. A magyar haderő hagyományosan lovasságközpontú volt. Már a 15. század végétől törvény mondta ki, hogy a bandériumok fele páncélos nehéz lovas, a másik fele huszár legyen. Majd a mohácsi csatától kezdve fokozatosan áttolódott a súlypont a könnyűlovasságra. A portyázó hadviseléshez igazodva a bandériális haderő is megszűnt, helyét az állandó katonaság vette át, a hivatásszerűen szolgáló hadinép, az időlegesen felfogadott zsoldosok. A végvári katonaság nagyrészt azokból került ki, akiknek a lakhelyét elpusztították a harcokban, de sokan menekültek az örökös jobbágyrendszer szorításából is.

Törött és rosszul összeforrt combsont az ép párja mellett

Valószínűleg fokossal vagy bal-tával megsebzett, részben gyógyult felkarcsont

Fokos nyoma a koponyán

Vágás nyoma a koponyán

Puskagolyó az egyik vész csigolyái között

Pontatlanul kivitelezett lefejezés vágásnyoma az állkapcszon

Lefejezés nyoma a nyakcsigolyán

Az antropológiai vizsgálatok megállapították, hogy a koponyákon és a végtagokon megfigyelt vágások egy része minden bizonnyal fokos élettől, egy esetben pedig a fokos „boldogabbik felétől”, azaz a kalapácsszerű végétől származik. A sérülések többi részét valószínűleg szablyák okozták, de a viszonylag egyenes vonalú hosszú vágások alapján az sem kizárt, hogy ezeket a nyugati zsoldosok által használt egyenes kardok (spádék) okozták. Ezekkel a szablyákkal és kardokkal végezték tehát a lefejezéseket is.

A fonyódihoz hasonló, lefejezett maradványok több helyen is előkerültek már. Legutóbb a gyulai Almásy-kastély felújítása során, a barokk pince lejárataánál három fej nélküli vázra bukkantak. A feltárást vezető dr. Gere László véleménye szerint az elhunytakat nem temették el, koporsóra, elföldelésükre utaló nyom nem volt ugyanis megfigyelhető.

A történelmi háttérrel ismerve, a következő események rekonstruálhatóak a fehérbézsényi lelőhelyen feltárt leletek kapcsán. Az elnéptelenedett határvidékekre és a városokba rengeteg bevándorló érkezett a Balkánról, amiről Evlija Cselebi török utazó is beszámolt a 17. században. A betelepített lakosok és a magyarok között kisebb összetűzések is kialakultak, amik a fiatal férfiak gyakori elhalálzásával járhattak. Őket időről időre a temető többi sírja közé temették. Ugyanakkor a megölt ellenség halottait (valószínűleg a magyarokat) a temető szélein ásott gödrökbe dobálták, fejeiket pedig hadizsákmányként levágták. A határvidék a nők életét is megkeserítette, de nem csak a férfiak elvesztése miatt. A temetőben megfigyelt férfitöbblet ugyanis nem csupán az ott eltemetett katonák okozták, hanem az is, hogy a gyakori portyázások egyik oka a nők elrablása volt, így értelemszerűen az elhurcolt nők maradványai hiányoznak a temetőkből. Ennyire tragikus sorsú népekké csak a római kor előtti időkből ismertek a Kárpát-medencéből. E megdöbbentő arányú embervesztés érthetővé teszi, miért is néptelenedtek el egész országrészek a török kor idején.